

16. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Фаткуллин Ф. Н. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1973. – 176 с.
17. Шаламов М. П. Теория улик / Шаламов М. П. – М.: Госюриздат, 1960. – 180 с.
18. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе / Арсеньев В. Д. – М.: Юрид. лит., 1964. – 180 с.
19. Белкин Р. С. Собираение и оценка доказательств / Белкин Р. С. – М.: Наука, 1966. – 296 с.
20. Хмыров А. А. Косвенные доказательства / Хмыров А. А. – М.: Юрид. лит., 1979. – 184 с.
21. Теория доказательств в советском уголовном процессе. – М.: Юрид. лит., 1973. – 736 с.
22. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підруч. – К.: Кондор, 2006. – 588 с.
23. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Белкин Р. С. – М.: НОРМА, 1999. – 496 с.
24. Криминалистика / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М.: Высш. шк., 2000. – 672 с.
25. Андреев И. С. Криминалистика / Андреев И. С. Грамович Г. И., Порубов Н. И. – Минск: Вышэйшая школа, 1997. – 344 с.
26. Криминалистика / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – СПб: Лань, 2001. – 928 с.
27. Чурилов С. Н. О принципах разработки и построения частных криминалистических методик / С. Н. Чурилов // Проблемы предварительного следствия. – 1980. – Вып. 10. – С. 118-125.
28. Волобуев А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва / Волобуев А. Ф. – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2000. – 224 с.
29. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений / Возгрин И. А. – Минск: Вышэйшая шк., 1983. – 215 с.
30. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / Васильев А. Н. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – 72 с.
31. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: [текст лекций]. – Х.: Юрид. ин-т, 1976. – 28 с.
32. Криминалистика / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М.: Юрид. лит., 1993. – 592 с.
33. Криминалистика / под ред. Н. П. Яблокова. – М.: Юристь, 1999. – 718 с.
34. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів / Старушкевич А. В. – К.: НВТ Правник – НАВСУ, 1997. – 41 с.
35. Тищенко В. В. Система понятий методики расследования преступлений / В. В. Тищенко // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1987. – Вып. 34. – С. 49-55.
36. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. / Тищенко В. В. – О.: Фенікс, 2007. – 260 с.
37. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / Строгович М. С. – М.: Госюриздат, 1955. – 364 с.
38. Гармаев Ю. П. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: Теория и практика / Ю. П. Гармаев, А. Ф. Лубин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 303 с.

УДК 343.98

Є. Ю. БАРАШ,

канд. юрид. наук

заст. нач. управління

Державного департаменту України

з питань виконання покарань у Харківській обл.,

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Проблематика відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі завжди перебувала у полі зору науковців [1 – 9 та ін.], проте, беручи до уваги її склад-

ність, вона залишається дуже актуальною, оскільки певні актуальні і практично значущі організаційні та правові питання у цій сфері потребують подальшої розроб-

ки. Актуальність обраної тематики обумовлюється і тим, що, з одного боку, збільшується кількість засуджених, які відбувають довічне позбавлення волі, що є сталою тенденцією у переважній більшості країн світу, зокрема, і в Україні, де кількість засуджених до цього виду позбавлення волі, щороку зростає в середньому на 110-125 осіб [10], з іншого – умови тримання цієї категорії засуджених, зокрема, в Україні, не повною мірою відповідають вимогам міжнародних правових актів: Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, Європейській конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Мінімальним стандартним правилам поводження з ув'язненими та Європейським в'язничним правилам, про що неодноразово відзначали Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, представники Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, експерти Ради Європи, громадські правозахисні організації.

Метою цієї статті є вдосконалення організаційних та правових засад відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання: здійснити порівняльний аналіз міжнародного та національного законодавства з питань відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі; виявити та охарактеризувати проблеми щодо виконання цього виду покарання, а також запропонувати шляхи їх вирішення. Наукова новизна статті визначається тим, що в ній обґрунтовано доцільність та необхідність запровадження прогресивної системи відбування покарань в Україні, зменшення терміну умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного ув'язнення, а також сформульовано пропозиції щодо внесення конкретних змін і доповнень до нормативно-правових актів із зазначених питань.

Що стосується доцільності такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, то, на нашу думку, воно є необхідним, оскільки, з одного боку, є свідченням гуманізації суспільства, адже основним його призначенням є заміна смертної кари, з іншого – існує певна категорія злочинців, які потребують тривалої ізоляції від суспільства.

Наш практичний досвід роботи в системі виконання покарань, ознайомлення з відповідною науковою та публіцистичною літературою з питань довічного позбавлення волі дають змогу зробити висновок про існування певних проблем щодо виконання цього виду покарання, висвітленню та розв'язанню яких і хочу привернути увагу. Так, проблемним, на нашу думку, є сама назва цього виду кримінального покарання – «довічне ув'язнення» (тобто покарання назавжди), оскільки особа, до якої воно застосовується, уже апіорі втрачає найважливішу та бажану в майбутньому надію на звільнення, що, звісно, негативно відображається на психоемоційному стані таких осіб, адже сама назва «довічне ув'язнення» нівелює (зменшує) бажання засудженого до перевиховання, що є основним завданням покарання в цілому та кримінально-виконавчої діяльності зокрема. У зв'язку з цим пропонуємо замінити термін «довічне ув'язнення» на «безстрокове довічне позбавлення волі до виправлення». Вважаємо, що саме така назва буде найважливішим стимулом та орієнтиром для засудженого щодо необхідності виправлення та перевиховання.

Однією із проблем, яка потребує негайного вирішення, є передбачена ч. 7 ст. 151 Кримінально-виконавчого кодексу України можливість помилування засуджених до довічного позбавлення волі лише в разі відбуття ним не менше 20 років призначеного покарання. Через те, що минуло недостатньо часу з моменту запровадження в Україні інституту довічного позбавлення волі, таких прецедентів ще не було. Крім того, враховуючи зарубіжний досвід, цей термін необхідно скоротити до 15 років, проте лише у тому разі, якщо дані, які характеризують поведінку за-

судженого, свідчать про його виправлення і відповідно про безпеку для суспільства, адже можливість такого помилування (умовно-дострокового звільнення) є одним з останніх шансів для злочинця повернутися до нормального життя у звичайному соціумі, що буде вимагати від такого засудженого відповідної правомірної поведінки під час відбування обов'язкового терміну покарання.

Про доцільність запровадження умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, свідчать дані про таких засуджених, які відбувають покарання у Харківській області (Україна). Так, станом на початок травня 2008 р. у Харківській області налічується 97 таких осіб. Із них віком від 20 до 49 рр. – 74, а це особи працездатного віку, які здатні за умови дострокового звільнення влаштувати своє життя. Із 97 осіб майже половина (46 осіб) раніше засудженими не були, що свідчить про їх несистематичну протиправну поведінку, а отже, і про можливість виправлення. 78 із 97 осіб (більше ніж 90 %) не перебувають на профілактичному обліку за такими негативними підставами, як напад на персонал, скоєння втечі, створення негативних угруповувань тощо, а 96 із 97 таких осіб не підтримують злочинних традицій, що також є свідченням доцільності запровадження зменшення 20-річного терміну умовно-дострокового звільнення. 63 із 97 осіб за час перебування в місцях позбавлення волі характеризуються посередньо, а три із них – позитивно, що разом становить більше 70 %. Лише 13 із 97 таких осіб не визнають своєї вини, що також є позитивною динамікою. А те, що 78 із 97 одружені або перебували у цивільному шлюбі, а також те, що 52 із 97 таких осіб мають дітей, свідчить про їх можливу адаптацію до нормального життя після дострокового звільнення.

Наведені вище дані про осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, у Харківській області (Україна) наочно демонструють доцільність запровадження зменшеного терміну умовно-дострокового

звільнення осіб, засуджених до довічного ув'язнення.

Нагальною потребою, яка потребує вирішення, є приведення умов тримання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, у відповідність до вимог міжнародного законодавства та європейських норм і стандартів. Існує декілька причин цієї проблеми. Перша – це недостатнє фінансування кримінально-виконавчих установ, яке на сьогодні становить 40 % від мінімальної потреби. Внаслідок цього матеріально-технічна база установ виконання покарань і умови тримання засуджених до довічного позбавлення волі не повною мірою відповідають не лише вимогам міжнародних актів, а й Кримінально-виконавчого кодексу України. Друга проблема полягає у щорічному збільшенні осіб, яким призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, і, як наслідок, – нестача матеріальних ресурсів для відбування покарання таких осіб. Незважаючи на те, що згідно зі ст. 87 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) [11] та п. 2.2.1 Правил тримання осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань, затверджених наказом ДДВП від 20 вересня 2000 року № 192 [12], засуджені, вироки щодо яких набрали законної сили, мають бути направлені до виправно-трудових установ для відбування покарання не пізніше 10-денного строку, вони перебувають у СІЗО довше встановленого терміну, а подекуди і по декілька років, хоча режим утримання таких осіб та умов їх утримання не відповідають вимогам, передбаченим у КВК України. Але, як зазначається у ст. 10 Міжнародного пакту про громадські і політичні права, гуманне та гідне поводження із засудженими не може залежати від матеріальних ресурсів тієї чи іншої країни [13], і в першу чергу повинне відповідати міжнародним стандартам.

На нашу думку, проблему становить також непоширення на засуджених до довічного позбавлення волі деяких прав, які

мають інші засуджені до позбавлення волі, наприклад, створення самодіяльних організацій та участь у їх діяльності; а також покладення на них додаткових обов'язків, наприклад, носити одяг спеціального зразка, оскільки, як справедливо зазначається в одній із доповідей з проблем довічного ув'язнення, такі особи більше за інших схильні до психічних захворювань та самогубств [1, с. 6], а фактичне виокремлення їх в окрему групу негативно впливає на їх психоемоційний стан. На нашу думку, за умов належного контролю за цією категорією засуджених необхідно передбачити для них можливість спілкування з представниками громадських об'єднань (релігійних, благодійних, правозахисних та інших, які можуть брати участь у їх виправленні і ресоціалізації, проведенні з ними соціально-виховної роботи) та з особами, з якими у засуджених склалися близькі стосунки до позбавлення волі. Необхідно передбачити комплекс заходів щодо уникнення «внутрішньої соціальної ізоляції» засуджених до довічного позбавлення волі; у зв'язку з цим доцільно передбачити для них: можливість спілкування із засудженими до інших видів позбавлення волі; доступ до розширеного переліку спеціальних побутових послуг; можливість створення самодіяльних організацій та участі у їх діяльності; більш часті короткострокові побачення; збільшення тривалості щоденної прогулянки до двох годин; збільшення кількості робочих місць. У комплексі зазначені заходи будуть сприяти виконанню основного завдання покарання – виправлення засуджених, за умови, що ці заходи застосовуватимуться з адекватними заходами безпеки та контролю.

Недоліком національної системи відбування покарання у вигляді довічного ув'язнення є відсутність поетапного (стадійного) характеру відбування покарання, який отримав назву прогресивної системи відбування покарань. Запровадження цієї системи, на моє глибоке переконання, найбільш сприятиме виправленню і ресоціалізації засуджених. Відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі повинно складатися з двох етапів: 1)

перші десять років особа відбуває покарання в колонії максимального рівня безпеки (для чоловіків) або колонії середнього рівня безпеки (для жінок); 2) за наявності даних про виправлення засудженого та перебування у колонії максимального рівня безпеки (для чоловіків) або колонії середнього рівня безпеки (для жінок) не менше десяти років, особа, ув'язнена до довічного позбавлення волі, може бути переведена до колонії з меншим рівнем безпеки. Отже, підставою для такого переведення є виправлення засудженого, свідченням чого є виконання ним індивідуального плану відбування довічного позбавлення волі та позитивні результати його моніторингу, які свідчать про те, що він не є небезпечним, а також відбуття ним не менше десяти років у колонії з більшим рівнем безпеки. Крім того, зміна режиму утримання ув'язненого до довічного позбавлення волі буде свідчити про його позитивну поведінку, а відбуття такою особою не менше п'яти років у колонії з меншим рівнем безпеки є підставою для умовно-дострокового звільнення. Як на першому, так і на другому етапі з особою, засудженою до довічного позбавлення волі, обов'язково повинні проводитися агітаційно-роз'яснювальні заходи щодо умов та підстав умовно-дострокового звільнення, щодо вимог, яким повинна відповідати особа, що претендує на таке звільнення, приводитись приклади такого звільнення тощо. Активними суб'єктами таких агітаційно-роз'яснювальних заходів повинні стати засуджені, які раніше отримали право на умовно-дострокове звільнення і на даний час перебувають на свободі.

Звичайно, такі гуманні заходи повинні запроваджуватись після вивчення індивідуальних особливостей осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, зокрема, процесу їх виправлення і ресоціалізації, з одного боку, та забезпечення належного нагляду та контролю за їх поведінкою, запобігання вчиненню ними нових злочинів, забезпечення їх безпеки, – з іншого.

Таким чином, адаптація законодавства України до міжнародного законодавства та законодавства ЄС, що є пріоритетним складником процесу інтеграції України до

Європейського Союзу і пріоритетним напрямом української зовнішньої політики, буде сприяти як більшій гуманізації національного законодавства з питань відбування покарання особами, засудженими до довічного позбавлення волі, приведенню умов утримання засуджених до довіч-

ного позбавлення волі у відповідність до вимог міжнародного законодавства та європейських норм і стандартів, так і надасть змогу якісніше виконувати основне завдання діяльності кримінально-виконавчих установ України, яким є виправлення і ресоціалізація засуджених.

Література

1. Альтернатива смертній карі: проблеми довічного ув'язнення / Международная тюремная реформа. Брифінг № 1 // www.penalreform.org. – С.1-11.
2. Андреева В. Н., Дементьев С. И., Трахов А. И., Сашвелян К. Р. Смертная казнь и пожизненное лишение свободы / Южный институт менеджмента [Краснодар]. – Краснодар, 2001. – 222 с.
3. Трубников В. М. Новый Кримінальний кодекс та довічне позбавлення волі // Пожизненное заключение. Международные стандарты и практика в Украине и за рубежом. – Донецк: Донецкий мемориал, 2001. – С. 51-56.
4. Антонян Ю. М., Верещагин В. А. Убийцы, отбывающие пожизненное лишение свободы // Государство и право. – 1999. – № 11. – С. 44-50.
5. Мостепанюк Л.О. Відбування довічного позбавлення волі в Україні та за кордоном: проблеми і перспективи // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 121 – 125.
6. Михлин А. С. Пожизненное лишение свободы как вид уголовного наказания // Российская юстиция. – 2002. – №5. – С. 30-33.
7. Фролов О. І. Довічне позбавлення волі у вітчизняному законодавстві // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Збірник наукових статей. – Донецьк: ДІВС, 2001. – № 2. – С. 307-317.
8. Скоков С. Исполнение наказания в виде пожизненного лишения свободы // Пожизненное заключение. Международные стандарты и практика в Украине и за рубежом. – Донецк: «Донецкий мемориал», 2001. – С. 36-42.
9. Шевченко О. Довічне ув'язнення як альтернатива смертній карі: аргументи та факти / Проти катувань. – Х., 1997. – 197с.
10. Про затвердження Державної програми покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів від 3 серпня 2006 р. № 1090.
11. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної України. – 2004. – № 3-4. – Ст.21 (з відповідними змінами та доповненнями).
12. Правила тримання осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань: Затверджені наказом Державного Департаменту України з питань виконання покарань від 20 вересня 2000 року № 192.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини: Збірник документів / Укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1997. – С. 4-25.

УДК 343.91

О. М. ІГНАТОВ,

*канд. юрид. наук,
доц. каф. кримінального права
та кримінології КрЮІ ОДУВС*

ДЕТЕРМІНАЦІЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ ОВС У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ СЛУЖБОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Залежно від сфери суспільних відносин, у якій працівник ОВС вчиняє злочин, доцільно виділити три відносно самостійні кримінологічні групи злочинів, які ма-

ють специфічні особливості детермінації, що, у свою чергу, обумовлює відповідну диференціацію заходів їх попередження: 1) насильницькі злочини, що вчиняються